

สถานการณ์ ศักยภาพ และแนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษาสมุนไพรไทยพื้นที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

สันติ ศรีสวนแดง^{*†‡}, ประสงค์ ตันพิชัย^{*}, ทิพวัลย์ สีจันทร์[†]

^{*} ภาควิชาการพัฒนารักษาพยาบาลรณรงค์และชุมชน คณะศึกษาศาสตร์และพัฒนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม 73140

[†] ภาควิชาส่งเสริมและนิเทศศาสตร์เกษตร คณะเกษตร กำแพงแสน มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน จังหวัดนครปฐม 73140

[‡] ผู้รับผิดชอบบทความ: satsts@ku.ac.th

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสถานการณ์ ศักยภาพ และแนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาสมุนไพรไทย พื้นที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้มีส่วนได้เสียในโซ่อุปทานสมุนไพร ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มนักวิชาชีพสุขภาพ กลุ่มผู้ประกอบการส่วนท้องถิ่น และกลุ่มผู้ประกอบการ คู่ค้าอย่างเบบเจาะจงด้วยวิธีการบอกต่อ เก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายวิธีด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ และการอภิปรายกลุ่ม วิเคราะห์ข้อมูลแบบผสานข้อมูลจากหลายแหล่ง หลายวิธีด้วยการวิเคราะห์เอกสาร และการวิเคราะห์เนื้อหา นำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาประกอบคำบอกเล่า และหลักฐานเชิงประจักษ์ ผลการวิจัยพบสถานการณ์การพัฒนาด้านสมุนไพรไทย มีการใช้สมุนไพรไทยมาก 5 อันดับแรก ได้แก่ ขมิ้นชัน ยาฟ้าทะลายโจร ยาประสะมะแว้ง ยาพญาอ และยาผสมเพชรสังฆาต ตามลำดับ ชุมชนบริเวณพื้นที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรีมีเครือข่ายการจัดการสุขภาพชุมชน 5 กลุ่ม ได้แก่ วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรไทย วิชาชีพสุขภาพ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาควิชาการ และภาคธุรกิจ การค้นพบพลังชุมชนในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากดังนี้ 1) ชุมชนมีองค์ความรู้ และประสบการณ์ด้านสมุนไพรไทยที่สะสม ถ่ายทอด ปรับใช้มานาน 2) วิสาหกิจชุมชนด้านสมุนไพรในชุมชนมีความเข้มแข็ง และ 3) ภาควิชาเครือข่ายการพัฒนาในโซ่อุปทานสมุนไพรไทยมีความร่วมมือกันเป็นอย่างดี จากการอภิปรายกลุ่มภาคีเครือข่ายการจัดการสุขภาพชุมชนได้ร่วมกันเสนอแนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานรากไว้ 3 แนวทาง ได้แก่ 1) การพัฒนาความตระหนักในการจัดการสุขภาพชุมชนอย่างองค์รวมทั้งทุกระดับ ตั้งแต่ครอบครัว องค์กร และชุมชน 2) การพัฒนาต้นแบบการจัดการสุขภาพชุมชนอย่างองค์รวม เพื่อเป็นแหล่งรวบรวม ถ่ายทอด และการเรียนรู้ของชุมชนและ 3) การส่งเสริมวิสาหกิจสุขภาพชุมชนผลิตสมุนไพรอย่างครบวงจร

คำสำคัญ: เศรษฐกิจฐานราก, การจัดการสุขภาพชุมชน, สมุนไพร

Situation, Potential and Guidelines of Community Health Management for Boosting Local Economy: A Case Study of Thai Herb in Nakhon Chai Si River Basin, Nakhon Pathom, Province

Sunti Srisuantang^{*‡}, Prasong Tanpichai^{*}, Tippawan Srijantr[†]

^{*} Department of Human and Community Resource Development, Faculty of Education and Development Science, Kasetsart University, Kamphaeng Saen Campus, Nakhon Prathom 73140, Thailand

[†] Department of Agricultural Extension and Communication, Faculty of Agriculture at Kamphaeng Saen, Kasetsart University, Kamphaeng Saen Campus, Nakhon Prathom 73140, Thailand

[‡] Corresponding author: satsts@ku.ac.th

Abstract

The objective of this research was to assess the situation, potential and guidelines of community health management for improving local economy, involving Thai medicinal herbs in the Nakhon Chai Si River basin, Nakhon Pathom province. Key informants were stakeholders in the herbal supply chain, i.e. community enterprise groups, health professionals group, government officials group and private-sector entrepreneurs. The snowball technique was used for selecting respondents. Data from multiple sources were collected through observations, interviews and group discussions, and then analyzed using multiple methods – documentary and content analyses. Results, presented by describing the situation and empirical evidence, showed that the top five Thai herbal medicines commonly used were turmeric, *fa-thalai-jon* (*Andrographis paniculata*) and Ya Prasa Mawaeng, Phaya Yor and Phetsangkart formulas. In the Nakhon Chai Si River basin, there were five community health management networks: Thai herbal community enterprise, health professionals, local administrative organizations, academics and private businesses. Three aspects of community power in driving local economy were identified: (1) community's knowledge and experiences in collecting, transferring and using Thai herbs for a long time; (2) strong herbal community enterprise; and (3) good cooperation of network members in developing the Thai herbal supply chain. Based on focus group discussions of community health management networks, the following three ways were suggested for boosting local economy: (1) raising awareness of community health management as a whole at all levels involving families, organizations and communities; (2) developing a holistic community health management prototype to be a community center for knowledge collection, transfer and learning; and (3) promoting a full-cycle community health enterprise to produce herbal products.

Key words: local economy, community health management, herb

บทนำและวัตถุประสงค์

สมุนไพรได้ถูกหยิบยกให้เห็นความสำคัญขึ้นมาอย่างก้าวกระโดด ในปี พ.ศ. 2542 มีการแก้ไข พระราชบัญญัติควบคุมการประกอบโรคศิลปะเปลี่ยนแปลงสาระสำคัญที่เกี่ยวกับสมุนไพรจากการห้ามการแพทย์

แผนโบราณมาเป็นการเปิดให้ถ่ายทอดและพัฒนาได้ และยกระดับการแพทย์แผนโบราณเป็นการแพทย์แผนไทย นอกจากนี้ยังมีพระราชบัญญัติคุ้มครองและส่งเสริมภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทย พ.ศ. 2542 มีการตั้งกรมการแพทย์แผนไทยและแพทย์ทางเลือก

พ.ศ. 2545 มีการพัฒนาบุคลากรการแพทย์แผนไทยในระดับอุดมศึกษา มีการเปิดให้ยาแผนโบราณสามารถผลิตในรูปแบบเม็ด และแคปซูลได้ มีการผลิตยาแผนไทยในโรงพยาบาลหลายแห่ง และให้บริการการแพทย์แผนไทยอย่างกว้างขวาง สำนักงานหลักประกันสุขภาพแห่งชาติสนับสนุนงบประมาณการบริการการแพทย์แผนไทย และโรงงานผลิตยาแผนไทยหลายแห่งพัฒนาจนได้มาตรฐานการผลิตที่ดี (Good Manufacturing Practice: GMP)^[1]

กระทรวงสาธารณสุขมีนโยบายการสนับสนุนการใช้สมุนไพรในหน่วยบริการของกระทรวงสาธารณสุขตามแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพรไทย ฉบับที่ 1 พ.ศ. 2560-2564 กำหนดให้ใช้ตำรับยาสมุนไพรในบัญชียาหลักแห่งชาติทดแทนยาปัจจุบันได้ และให้มีการส่งเสริมผลักดันให้เกิดเมืองสมุนไพรอย่างครบวงจร โดยขอความร่วมมือให้หน่วยงานบริการในสังกัดสั่งใช้ยาสมุนไพรเป็นลำดับแรกตามบัญชียาหลักแห่งชาติ พ.ศ. 2558 ได้แก่ ยาขมิ้นชันและยาฟ้าทะลายโจร^[2]

การใช้สมุนไพรมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากอย่างแยกกันไม่ออก เนื่องจากเศรษฐกิจฐานรากเป็นระบบเศรษฐกิจที่อาศัยศักยภาพของทุนชุมชนอันได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนเครือข่าย ทุนความรู้ ทุนทรัพยากร และทุนวัฒนธรรม ให้ได้มาซึ่งการสนองความต้องการของชุมชนทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม^[3] ดังนั้นด้วยสมุนไพรเป็นภูมิปัญญาของไทยที่มีการสืบทอดต่อเนื่องกันมายาวนาน เห็นได้ว่าในโซ่อุปทานสมุนไพรมีความเกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจ หากพิจารณาจากโซ่อุปทานของสมุนไพรพบว่าในส่วนของท่าน้ำมีผู้เกี่ยวข้องคือ ผู้ปลูกหรือเกษตรกร และผู้รวบรวมสมุนไพรหรือผู้ประกอบการรวบรวมวัตถุดิบสมุนไพรซึ่งจะมีทั้งในรูปสดและ

แห้ง ในส่วนนี้อาจพบมีการแปรรูปสมุนไพรเบื้องต้นโดยการอบแห้งของกลุ่มเกษตรกรหรือกลุ่มผู้ปลูกด้วย หลังจากนั้นวัตถุดิบสมุนไพรจะส่งต่อไปยังภาคอุตสาหกรรมเพื่อการแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ ทั้งยาสมุนไพร เครื่องสำอาง อาหาร เครื่องดื่ม รวมถึงอาหารเสริมสมุนไพร ผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ได้จะส่งต่อไปยังผู้บริโภคผ่านธุรกิจสมุนไพรทั้งการค้าส่ง ค้าปลีก การบริการ และส่งออก โดยส่วนใหญ่สมุนไพรของไทยมีการผลิตเพื่อตอบสนองความต้องการใช้ในประเทศเป็นส่วนใหญ่ ไม่ได้ปลูกเพื่อการค้าเป็นหลัก จึงยังคงมีปัญหาด้านมาตรฐานและคุณภาพโดยเฉพาะตัววัตถุดิบ^[4] สรุปโซ่อุปทานของสมุนไพรได้ดังภาพที่ 1

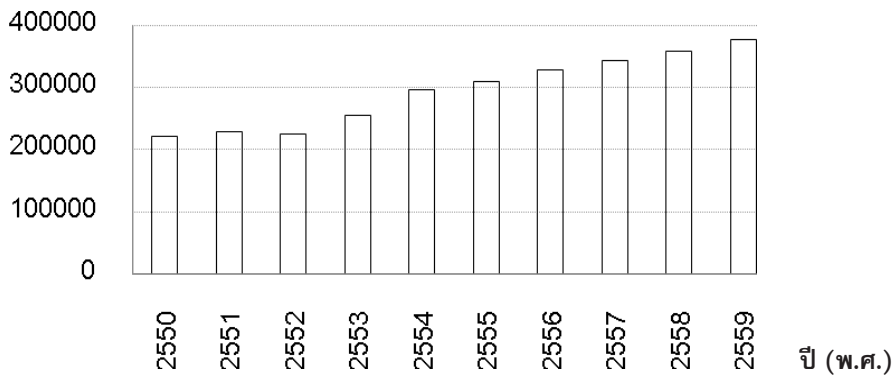
จากข้อมูลค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพของประชาชนที่เพิ่มขึ้นทุกปีโดยพบว่าช่วง 10 ปี ตั้งแต่ พ.ศ. 2550 ถึง พ.ศ. 2559 ประชาชนมีค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นจาก 221,491 บาท/คน/ปี เป็น 377,916 บาท/คน/ปี หรือเพิ่มขึ้นร้อยละ 70.62 (ภาพที่ 2)

จากข้อมูลที่กล่าวมา ถ้าชุมชนสามารถจัดการสุขภาพชุมชนได้จะทำให้ชุมชนลดรายจ่ายลงได้ในขณะเดียวกันก็จะสามารถเพิ่มรายได้ด้วยพืชสมุนไพรได้อีกทางหนึ่งซึ่งลักษณะเลิศ เปรมปริดี^[5] ได้วิเคราะห์ศักยภาพของประเทศไทยเกี่ยวกับสมุนไพรว่าประเทศไทยตั้งในภูมิศาสตร์ที่มีความหลากหลายทางชีวภาพ และมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับสมุนไพรที่สั่งสมมานาน ภาครัฐให้สนับสนุนนโยบายสนับสนุนโดยมีแผนแม่บทแห่งชาติด้านสมุนไพร ประกอบกับมีเครือข่ายกับประเทศเพื่อนบ้าน แต่เกษตรกรยังขาดเทคโนโลยีการผลิตที่เหมาะสมทั้งการผลิตและการแปรรูป ความนิยมใช้สมุนไพรยังไม่กว้างขวาง และงานวิจัยและพัฒนาขาดความต่อเนื่อง ในขณะเดียวกันการใช้สมุนไพรไทยมีลักษณะหรืออัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น มีความหลากหลายตามภูมิโนเวค ยังคงมีความไม่

ต้นน้ำ	➔	กลางน้ำ	➔	ปลายน้ำ
วัตถุประสงค์นำเข้าจาก ต่างประเทศ วัตถุประสงค์ในประเทศ เกษตรกร/วิสาหกิจ		ยาสมุนไพร เครื่องสำอาง อาหารและเครื่องดื่ม อาหารเสริมสมุนไพร		ธุรกิจค้าส่ง ธุรกิจค้าปลีก ธุรกิจบริการ การส่งออก

ภาพที่ 1 ห่วงโซ่อุปทานธุรกิจสมุนไพร
ที่มา: ปรับปรุงจากลักษณะเลิศ เปรมปรีดี^[4]

ค่าใช้จ่าย (บาท/คน/ปี)

ภาพที่ 2 ค่าใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพของประชาชน
ที่มา: ปรับปรุงจากสำนักงานสถิติแห่งชาติ^[5]

แน่นอนในด้านการตลาดสมุนไพรที่มีความเสี่ยงด้านราคาที่สูงขึ้น รวมถึงยังคงมีกฎหมายควบคุมการผลิตผลิตภัณฑ์สมุนไพรที่ชุมชนฐานรากต้องปรับตัวมากดังตารางที่ 1

จากข้อมูลข้างต้นเป็นที่มาของการศึกษาสถานการณ์ คักยภาพ และแนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก ผู้วิจัยได้คัดเลือกกรณีศึกษาสมุนไพรไทย พื้นที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐมเนื่องจากสามารถตอบโจทย์วิจัยเพื่อให้เห็นข้อเท็จจริง และความถูกต้องตรงประเด็น ในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากที่สามารถกำหนดแนวทางการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานรากด้าน

สมุนไพร จากข้อมูลการสำรวจพื้นที่ก่อนทำการวิจัยพบว่า มีบริบทครอบคลุมห่วงโซ่อุปทานสมุนไพรตั้งแต่ต้นน้ำ ได้แก่ มีพื้นที่ผลิตสมุนไพร มีกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรพื้นบ้าน กลางน้ำ ได้แก่ มีโรงพยาบาลที่มีบริบทด้านสมุนไพรเป็นศูนย์กลาง และปลายน้ำ ได้แก่ เป็นที่ตั้งของผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพรโดยมุ่งหวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาศักยภาพของชุมชนด้านสมุนไพรไทย การแพทย์แผนไทย ส่งต่อไปสู่การยกระดับเศรษฐกิจระดับชุมชนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาสถานการณ์ คักยภาพในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจ

ตารางที่ 1 ศักยภาพด้านสมุนไพรของประเทศไทย

จุดแข็ง	จุดอ่อน
<ol style="list-style-type: none"> 1. มีสมุนไพรที่หลากหลายด้วยสภาพทางภูมิศาสตร์ 2. มีภูมิปัญญาสมุนไพรที่สั่งสมมานาน 3. มีแผนแม่บทแห่งชาติว่าด้วยการพัฒนาสมุนไพร 4. มีเครือข่ายกับประเทศเพื่อนบ้านและตลาดโลก 	<ol style="list-style-type: none"> 1. เกษตรกรขาดเทคโนโลยีที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพ 2. ความนิยมการใช้สมุนไพรยังแพร่หลายในวงจำกัด 3. งานวิจัยและพัฒนาไม่ต่อเนื่อง
โอกาส	อุปสรรค
<ol style="list-style-type: none"> 1. มีความเป็นอัตลักษณ์ของท้องถิ่นที่หลากหลายแตกต่างกันตามภูมิเวิศและวัฒนธรรม 2. มีการสนับสนุนจากภาครัฐในการส่งเสริมนโยบายเมืองสมุนไพร 	<ol style="list-style-type: none"> 1. การตลาดมีความเสี่ยงสูง เกษตรกรไม่กล้าลงทุน 2. มีกฎหมายควบคุมผลิตภัณฑ์สมุนไพรทำให้การผลิตระดับชุมชนฐานรากต้องปรับตัวมาก

ที่มา: ปรับปรุงจากลักษณะเลิศ เปรมปรีดี⁽⁴⁾

ฐานราก และเพื่อวิเคราะห์แนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาสมุนไพรไทย พื้นที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม เพื่อทราบถึงแนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานรากซึ่งจะเป็นข้อมูลสำคัญสำหรับชุมชนในการวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากโดยใช้ภูมิปัญญาสมุนไพรอันจะนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีต่อไป

ระเบียบวิธีศึกษา

พื้นที่ศึกษา

การคัดเลือกพื้นที่อย่างเจาะจงตามโจทย์วิจัยได้พื้นที่ชุมชนอิงตามบริบทการจัดการสุขภาพชุมชนโดยเลือกหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับระบบสุขภาพชุมชน ได้แก่ โรงพยาบาลที่มีบริบทด้านสมุนไพรเป็นศูนย์กลางพื้นที่ศึกษา และคัดเลือกได้ชุมชนใน 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอนครชัยศรี ที่เป็นพื้นที่มีโรง

พยาบาลการแพทย์แผนไทย ตำบลห้วยพลู และอำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม เป็นพื้นที่ผลิตสมุนไพร มีกลุ่มวิสาหกิจสมุนไพรพื้นบ้านดอนรวก ตำบลดอนรวก และเป็นที่ตั้งของผู้ประกอบการแปรรูปสมุนไพร

นิยามศัพท์

เศรษฐกิจฐานราก หมายถึง ระบบการจัดการทุนชุมชน ได้แก่ ทุนคน ทุนเครือข่าย ทุนทรัพยากร ทุนวัฒนธรรม ทุนภูมิปัญญาโดยชุมชนท้องถิ่นผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของสมาชิกชุมชน ที่นำไปสู่การสร้างพลังในการทำงานร่วมกันความสามารถที่จะเจรจาต่อรองและประสานงานทั้งภายในและภายนอกชุมชน มีการจัดการระบบการเงินของชุมชน ระบบข้อมูล ระบบการผลิต ระบบการอยู่ร่วมกัน ให้สามารถพึ่งพาตนเองทางเศรษฐกิจได้

ผู้ให้ข้อมูลหลัก

ผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นผู้มีส่วนร่วมได้เสียในโซ่อุปทาน

สมุนไพร ได้แก่ กลุ่มวิสาหกิจชุมชน กลุ่มนักวิชาชีพ สุขภาพ กลุ่มผู้ประกอบการส่วนท้องถิ่น และกลุ่มผู้ประกอบการ สุ่มตัวอย่างแบบเจาะจงด้วยวิธีการบอ กต่อ เก็บรวบรวมข้อมูลหลากหลายวิธีด้วยการสังเกต การสัมภาษณ์ และการอภิปรายกลุ่ม ประกอบกับ การวิเคราะห์เอกสารเพื่อให้ได้ข้อมูลบริบทชุมชนลุ่ม น้ำนครชัยศรีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสุขภาพชุมชน ที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก

กระบวนการศึกษาแนวทางใช้วิธีการจัดเวที อภิปรายกลุ่มโดยคัดเลือกตัวแทนในระบบสุขภาพ ชุมชนในพื้นที่ได้ผู้เกี่ยวข้องจำนวน 22 คน ประกอบด้วย 1) ภาควิชาชีพสาธารณสุขจำนวน 2 คน 2) ภาค การปกครองท้องถิ่นจำนวน 7 คน 3) ภาคผู้ประกอบการจำนวน 3 คน 4) ภาคเกษตรกรจำนวน 4 คน 5) ภาคการศึกษาจำนวน 3 คน 6) ภาครัฐส่วนจากกลาง กระทรวงสาธารณสุขจำนวน 1 คน และ 7) ภาควิชาการ 2 คน

การวิเคราะห์ข้อมูล

วิเคราะห์ข้อมูลแบบผสานข้อมูลจากหลายแหล่ง หลายวิธีด้วยการวิเคราะห์เอกสาร และการวิเคราะห์ เนื้อหา นำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาประกอบคำ บอกล่า และหลักฐานเชิงประจักษ์

ผลการศึกษา

การศึกษาเรื่องสุขภาพชุมชนกับการพัฒนา เศรษฐกิจฐานรากจากกรณีศึกษาพื้นที่ลุ่มแม่น้ำ นครชัยศรี จังหวัดนครปฐมนี้ ทำการวิเคราะห์ผล การศึกษาเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) บริบทชุมชนลุ่มน้ำ นครชัยศรีที่เกี่ยวกับการจัดการสุขภาพด้วยสมุนไพร กับการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก 2) สถานการณ์ ศักยภาพ และแนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชน

เพื่อเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาสมุนไพรไทย พื้นที่ ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม มีดังนี้

ส่วนที่ 1 บริบทชุมชนที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี: แพทย์แผนไทย สมุนไพรไทย กับเศรษฐกิจฐานราก

การแพทย์แผนไทย หรือแต่เดิมที่เรียกว่า การ แพทย์แผนโบราณ มีความเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญา ไทยมาช้านาน ในพื้นที่กรณีศึกษานี้พบเรื่องราวของ สมุนไพร การแพทย์แผนไทย ที่เกี่ยวข้องกับอาชีพ การเกษตร โดยพบว่ามีกรรวบรวมสมุนไพร เป็น กิจกรรมต่อเนื่องมาเกือบศตวรรษ ยืนยันตามคำบอก เล่าของผู้ประกอบการ ดังต่อไปนี้

“...ก็จะต้องทำความเข้าใจการทำมาเนะคะ ก็ รับซื้อพืชผลทางการเกษตรทั่ว ๆ ไป ตั้งแต่สมัยเตี้ย มาแล้วนะคะ จนมาถึงรุ่นตัวเองแล้วก็ตอนนั้นก็ส่งต่อ ให้กับรุ่นลูกต่อไป เมื่อก่อนก็รับซื้อพวกพืชผลทางการ เกษตรทั้งของในป่าตามชุมชนก็คือซื้ออะไรมาแล้วก็ ขาย ยุคนั้นถ้าถึงตอนนั้นก็น่าจะ 80-90 ปี”

ชุมชนมีองค์ความรู้ด้านสมุนไพร ดังตัวอย่างคำ บอกล่าของผู้ประกอบการดังนี้ (กรอบที่ 1)

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการใน จังหวัดนครปฐมได้แสดงให้เห็นถึงภูมิปัญญาสมุนไพร ที่มีการสั่งจัดตำรับยาจากผู้รวบรวมสมุนไพร บาง ครั้งมีการฝากตำรับยาไว้ที่ร้านจำหน่ายสมุนไพรเพื่อ สะดวกในการสั่งจัดยาสมุนไพร และยังแสดงให้เห็น ถึงการสั่งสมภูมิปัญญามาเป็นระยะเวลาจนถึงขนาด ที่หมอยาบางท่านได้เสียชีวิตไปแล้วแต่ตำรับยายังอยู่ ดังคำกล่าวต่อไปนี้

“...หมอบ้านที่นั่นเอาตำรามาจัดยาที่ร้านจน หมอตายไปคนแล้วคนเล่า ...ตำราอยู่เขาไว้ใจเราคะ เอาตำรามาทิ้งไว้ เขาจะโทรมาสั่งคนไข้เป็นยังไง ใช้ ตำรับยาไหนแล้ว บางคนเขาให้เลย บางทีกรมแพทย์ แผนไทยมาขอตำรับตำรานี้ให้เฉพาะเล่มที่เปิดเผยได้

องค์ความรู้ด้านเภสัชกรรมไทย

“...ฟ้าทะลายโจรใช้เยอะ ชมิ้นชันใช้เยอะ เพราะฟ้าทะลายโจรใช้ในโรงพยาบาลด้วยในภาครัฐ กรมแพทย์แผนไทยเขาส่งเสริมให้ใช้อยู่แล้วแทนพาราแก๊บดลดไข้ ชมิ้นชันไปแทนแอร์เอ็กซ์ ลดการนำเข้า จริง ๆ แล้วมันเริ่มมาจากการลดการนำเข้าในยาแผนปัจจุบัน ส่งเสริมให้มีการใช้ยาในประเทศ...”

องค์ความรู้ด้านแหล่งผลิตสมุนไพร

“...พืชหัวในดิน ในเขตตะวันตกปลูกได้ดี ตั้งแต่ราชบุรี นครปฐม กาญจนบุรี เราก็ Contact อยู่แถวนั้น ดินแถวนี้คือปลูกหัวในดินดี ไปดูทางอีสานเขาก็ปลูกได้ แต่ปริมาณสารสำคัญเขาต่ำกว่าหน่อยหนึ่ง แล้วผลผลิตต่อไร่เขาได้น้อย ลักษณะดินไม่เหมือนกัน...”

องค์ความรู้ด้านการผลิต แปรรูป

“...ถ้าเขาจะทำเรื่องชมิ้นชันก็เอาเขามาอบรมเรื่องการปลูกชมิ้นชันให้รู้จริงไปเลยอย่างหนึ่ง เพราะพืชหัวในดินเขาไม่ปลูกซ้ำที่กันอยู่แล้ว 3 ปี เขาปลูกเปลี่ยนที่มันเหมือนไร่เลื่อนลอย...อย่างแรกเลยที่เราพูดเรื่องดิน ตรวจวิเคราะห์ดิน เรื่องที่สองเรื่องที่สำคัญเลยคือการหาพันธุ์เราต้องศึกษาพันธุ์ที่ดีและไม่มีโรคที่นำมาปลูกแล้วได้ผลผลิตที่ดี ๆ ต่อไร่ ไม่มีโรค แล้วสารสำคัญสูงแล้วเอาพันธุ์นั้นมาปลูกมาทดลองดู ข้อที่สามสารสำคัญมันขึ้นอยู่กับอายุการเก็บเกี่ยวอย่างชมิ้นชันต้องปีหนึ่ง ถ้าปลูก 5 เดือน 7 เดือน 8 เดือน ปลูกมาสารสำคัญไม่ถึง 5 แนนอน แต่ถ้าปีหนึ่งอาจจะได้ 6 หรือ 7 อยู่ที่สายพันธุ์นั้นด้วยนะคะ เพราะชมิ้นชันมีหลายสายพันธุ์ ชมิ้นดวง ชมิ้นพันธุ์พื้นบ้าน ชมิ้นโพล...”

กรอบที่ 1 ตัวอย่างคำบอกเล่าของผู้ประกอบการเกี่ยวกับองค์ความรู้ด้านสมุนไพรจากประสบการณ์

แต่ถ้าเป็นตำราของหมอพื้นบ้านที่ทิ้ง ๆ ไว้ไม่กล้าให้ เพราะเราต้องขออนุญาตเขาแต่ไม่รู้ไปขอที่ไหนเพราะเขาตายไปแล้ว เก็บจนเบียดจนหยิบหลุดก็มี ยังบอกลูกให้ไปพิมพ์ใหม่ ถ้าไม่ก็ถ่ายเอกสารเก็บไว้เพื่อที่ไม่ให้มันเบียดสาบสูญไป เสียตายมันเป็นของไทยเขายังไม่ได้ทำกันเลย...”

ส่วนที่ 2 สถานการณ์การขับเคลื่อน และพัฒนาสมุนไพรไทยเพื่อสุขภาพชุมชน

จากรายงานการวิจัยเกี่ยวกับสถานการณ์การให้บริการการแพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก พบว่าได้มีการนำร่องสนับสนุนการจัดบริการการแพทย์แผนไทยในโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) โดยให้แพทย์แผนไทยที่มีประกอบวิชาชีพจำนวน 206 คนไปปฏิบัติหน้าที่ในโรงพยาบาล

ทั่วประเทศ พบว่าผู้รับบริการการแพทย์แผนไทยมากกว่าร้อยละ 80 รับการรักษาและฟื้นฟูสุขภาพโดยการนวดไทยและยาแผนไทย โดยยาแผนไทยที่ใช้มาก 5 อันดับแรก ได้แก่ ยาชมิ้นชัน ยาฟ้าทะลายโจร ยาประสะมะแว้ง ยาพญายอ และยาผสมเพชรสังฆาต⁶¹

การสืบค้นข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาเกี่ยวกับธุรกิจสมุนไพรเพื่อส่งเสริมอาชีพท้องถิ่นพบว่าในจังหวัดอุดรดิตรดิตรมีจุดแข็งในด้านบุคลากรการแพทย์แผนไทยจำนวนมาก มีการสร้างเครือข่าย มีโรงงานผลิตยาที่ขอขึ้นทะเบียนแล้ว มีโรงงานบดสมุนไพรขนาดใหญ่ สำหรับจัดอ่อนพบว่า ยังขาดการส่งเสริมการผลิตสมุนไพร มีการปิดบังตำรับยา พบโอกาสคือมีทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้สามารถให้ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยได้ ส่วนอุปสรรคคือราคาสมุนไพรไม่แน่นอน และสมุนไพรในธรรมชาติลดลง⁷¹

จากการวิเคราะห์ต้นทุนและผลตอบแทนการปลูกสมุนไพรของกลุ่มเกษตรกรบ้านหนองสุวรรณ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่ากลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกสมุนไพรบ้านหนองสุวรรณ ตำบลบ้านกลาง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ มีรายได้รวมจากการปลูกสมุนไพรเป็นอาชีพเสริม และรายได้หลักเพียงพอมีค่าใช้จ่ายที่สามารถประหยัดได้และสามารถดำรงชีพอยู่ได้โดยพบว่าหากมีการทำความร่วมมือระหว่างโรงพยาบาลและกลุ่มเกษตรกรจะทำให้การบริหารจัดการในโซ่อุปทานสมุนไพรมีความยั่งยืน^[6]

จากการศึกษาปัญหาพบว่าการผลิตยังขาดการจัดระบบการผลิตที่ดี การขาดการวิจัยพัฒนาสายพันธุ์ และปัญหาโรครากเน่า ส่วนด้านการแปรรูปบางแห่งยังผลิตไม่ได้มาตรฐาน ขาดการนำเทคโนโลยีใหม่มาใช้ ในส่วนการตลาดมีการขาดแคลนตลาดรับซื้อผลผลิต ความต้องการของตลาดไม่แน่นอน มีข้อเสนอแนะให้รัฐบาลจัดทำระบบการผลิตที่เหมาะสม พร้อมการถ่ายทอดความรู้ และการรับรองระบบ แรงจูงใจการวิจัยพัฒนาสายพันธุ์ใหม่ จัดทำมาตรฐานการปฏิบัติในการแปรรูป สนับสนุนเงินทุนหมุนเวียนให้กับกลุ่มเกษตรกร การประชาสัมพันธ์เพื่อการขยายการตลาดมากขึ้น เป็นต้น^[6]

2.1 ความเป็นมาของธุรกิจสมุนไพรในจังหวัดนครปฐม

จากการสัมภาษณ์ผู้ประกอบการรายหนึ่งในจังหวัดนครปฐมที่มีการสืบทอดธุรกิจด้านสมุนไพรมาต่อเนื่องนับถึงสามชั่วอายุตั้งแต่รุ่นปู่ รุ่นลูก จนมาถึงรุ่นหลาน พบว่าธุรกิจสมุนไพรมีการพัฒนามาจากการเป็นพ่อค้าคนกลาง รวบรวมผลผลิตทางการเกษตร โดยส่วนหนึ่งนั้นคือจำพวกสมุนไพรจากป่าที่ยังมีอยู่มากในธรรมชาติสมัยนั้น เช่น สมอไทย หรืออบเชย โดยผู้ประกอบการจะมีรถบรรทุกสิบล้อไปรับ

ซื้อผลผลิตเหล่านี้จากแหล่งผลิต เช่น อบเชยจากทางภาคใต้โดยรับซื้อมาเป็นคันธรมไม่ได้มีกระบวนการคัดคุณภาพด้วยมีปริมาณมาก

พัฒนาการซื้อสมุนไพรมีการเปลี่ยนแปลง ด้วยภายหลังมีการใช้สมุนไพรกว้างขวางขึ้น และมีการควบคุมคุณภาพมากขึ้น การรับซื้อเริ่มมีการตรวจคุณภาพมากขึ้น โดยในช่วงนี้จะเป็นช่วงที่ธุรกิจส่งต่อมายังรุ่นลูก เริ่มมีการเลือกชนิดสมุนไพรที่ต้องการมาก เช่น ขมิ้น เน้นคุณภาพของผลผลิตมากขึ้นทำให้เกิดการพัฒนาธุรกิจต่อไปยังรุ่นหลานอีกครั้ง มีการควบคุมคุณภาพตั้งแต่ขั้นตอนแรกของการผลิตคือในแปลงปลูกโดยตรง ในยุคนี้ผู้ประกอบการจะมีการคัดเลือกเกษตรกรเข้าร่วมทำธุรกิจกับบริษัทโดยทำการส่งเสริมเกษตรกร มีการให้ความรู้ การอบรม วิธีการปลูกดูแลเก็บเกี่ยวให้ได้คุณภาพ และมีการตกลงราคากันเพื่อสร้างความมั่นใจให้กับเกษตรกรที่ร่วมโครงการ ดังคำบอกเล่าของผู้ประกอบการตามกรอบที่ 2

2.2 การจัดการสุขภาพชุมชนด้วยการแพทย์แผนไทย กรณีศึกษาโรงพยาบาลห้วยพลู

การให้บริการของการแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลห้วยพลู มีการให้บริการด้านแพทย์แผนไทยแบบครบวงจรประกอบด้วย 4 สาขา ได้แก่ สาขาเวชกรรมไทย สาขาการนวดไทย สาขาผดุงครรภ์ไทย และสาขาเภสัชกรรมไทย

หัวหน้ากลุ่มงานการแพทย์แผนไทย โรงพยาบาลห้วยพลูได้ให้ข้อมูลว่าในจังหวัดนครปฐมเป็นจังหวัดแรก ๆ ที่มีการเริ่มต้นการแพทย์แผนไทย โดยโรงพยาบาลห้วยพลูจะเน้นระบบการบริการกับการเป็นศูนย์ฝึกอบรม ดังคำกล่าวต่อไปนี้

“...จ.นครปฐม เราก็เป็นหน่วยงานที่เป็นหน่วยงานแรก ๆ ที่ตั้งต้นการแพทย์แผนไทย...”

“...ห้วยพลูเราจะเน้นในเรื่องของระบบบริการ กับในเรื่องของการเป็นศูนย์ฝึกอบรม...”

“...การแพทย์แผนไทยมี 4 สาขาในเรื่องของ เวชกรรมไทย เกษัตริกรรมไทย การนวดไทย และ ผดุงครรภ์ไทย จุดที่พัฒนาง่ายคือการนวดไทยและ ผดุงครรภ์ไทย...”

นอกจากนี้ยังมีการจัดฝึกอบรมการแพทย์แผนไทย การจำหน่ายผลิตภัณฑ์สมุนไพรเพื่อสุขภาพ และยังมีศูนย์สมาธิบำบัด

2.3 สมุนไพรสู่เศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษา วิสาหกิจชุมชนสมุนไพรบ้านดอนรวก

พื้นที่บริเวณนครชัยศรีมีการจัดตั้งเป็นกลุ่มวิสาหกิจชุมชนพืชสมุนไพรไทยพื้นบ้านดอนรวก ตำบลดอนรวก อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม มีการจัดตั้งกลุ่มโดยมีสมาชิกที่เป็นผู้แปรรูปสมุนไพร และได้รับการสนับสนุนจากบริษัทเวชพงศ์ไอเอส (ฮกอันตั้ง) จำกัด และบริษัทเจริญสุขฟาร์ม จำกัด ทำให้การปลูกสมุนไพรมีตลาดรองรับผลผลิตที่แน่นอน โดยมีการสนับสนุนทั้งด้านพันธุ์สมุนไพร การตรวจสอบคุณภาพสมุนไพรที่ผลิต ตลอดจนการประกันราคาพืชสมุนไพรอย่างต่อเนื่อง

2.4 การผลิตสมุนไพร กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน

เกษตรกรจังหวัดนครปฐมโดยส่วนมากมีการปลูกผักเป็นอาชีพหลัก มีรายได้ต่อเนื่องเป็นรายเดือน การส่งเสริมการปลูกสมุนไพรให้กับเกษตรกรในอดีตที่ผ่านมากระทำได้อย่างเนื่องมาจากเกษตรกรเห็นว่าการปลูกผักมีรายได้ที่แน่นอนกว่า และภายใน 2 เดือนก็มีเงินหมุนเวียนมาทำต่อเนื่อง แต่หากมาปลูกสมุนไพรจำพวกหัว เช่น ขมิ้น จะได้รายได้เป็นรายปี ทำให้เกษตรกรไม่นิยมทำ ดังคำกล่าวของผู้ประกอบการรายหนึ่งกล่าวไว้ ดังนี้

“...นครปฐมเป็นเกษตรที่ปลูกผักใช้สารเคมีเยอะ ได้เงินเร็ว 2 เดือนใช้สารเคมีเร่ง ชาวปลูกสมุนไพรมาเป็น 10 ปี แล้วไม่มีใครทำ ขมิ้นชันปีหนึ่งได้ตั้งไม่ทำ เขาไม่เอาไม่ทำ เขาปลูกผักดีกว่า...”

การผลิตสมุนไพรของวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่จังหวัดนครปฐม โดยคัดเลือกอย่างเจาะจง กลุ่มวิสาหกิจชุมชนพืชสมุนไพรพื้นบ้านดอนรวก ตำบลดอนรวก อำเภอดอนตูม จังหวัดนครปฐม โดยมีผลการศึกษาดังนี้

2.5 ระบบการปลูกสมุนไพร

ผู้ปลูกสมุนไพรได้เล่าถึงกระบวนการในการปลูกสมุนไพรว่ามีระบบการประกันราคาสมุนไพรและมีรายได้เป็นรายปี สมุนไพรเป็นรายได้เสริมนอกจากรายได้จากการปลูกผัก รูปแบบของธุรกิจสมุนไพรจะมีความเกี่ยวข้องกับผู้ประกอบการโดยผู้ประกอบการกับเกษตรกรจะมีการทำสัญญากัน และการปลูกสมุนไพรมักทำเป็นอาชีพเสริมจากอาชีพหลัก และมีการจ้างแรงงานในชุมชนในการเก็บเกี่ยวสมุนไพร โดยเฉพาะจำพวกสมุนไพรที่เป็นพืชหัว โดยพบว่าเกษตรกรมีความต้องการที่จะมีโรงเรือนสำหรับอบสมุนไพรเพื่อให้สามารถเก็บไว้ได้นานขึ้นและสามารถรวบรวมผลผลิตได้ง่ายสะดวกต่อการขนส่ง ดังตัวอย่างคำกล่าวต่อไปนี้

1) ปลูกสมุนไพรทำเป็นอาชีพเสริมทำในลักษณะผสมผสาน

“...สมุนไพรเป็นพืชรายปีก็มีพืชอื่นที่เป็นรายได้หลักอยู่แล้ว สมุนไพรเป็นรายได้เสริมให้มีรายได้เพิ่มขึ้น เขามีทำผักทำอะไรของเขาอยู่แล้ว มีอาชีพหลักอยู่แล้วค่ะ...”

“...ไม่ปลูกสมุนไพรอย่างเดียว มันนานมันเก็บได้ปีละครั้ง ไม่มีเงินระหว่างเดือน แล้วเราจะกินอะไรอย่างฟ้าทะลายโจร ก็ 3 เดือนถึงจะได้ตัด”

“...ถ้าสมมติว่ากระชายเน่า หรือขมิ้นเน่าเราก็ยังมีผักตรงนั้นเข้ามาเสริม”

“เราได้รายได้ จากสมุนไพร ประมาณ 20-30% ถ้ามันไม่เน่า ถ้ามันไม่เสียหาย มันก็ได้เยอะ อย่างหน้าบ้านผมนี่ ปีนี้ได้ 8 ตัน ก็คือ 8 หมื่นบาท แค่นี้เดียว ยังไม่รวมอย่างอื่นอีก ที่ปลูกผักปลูกพริก มันก็ได้อีก”

2) มีระบบประกันราคาโดยการสนับสนุนปัจจัยการผลิตจากผู้ประกอบการ

“...เขา (ผู้ประกอบการ) ก็หาเมล็ดพันธุ์ให้อุ่นใจ ให้นำมาให้ปลูก เขาจะมีสนับสนุนคือ เมล็ดพันธุ์ ท่อนพันธุ์พวกนี้ เขาก็สนับสนุนให้และถ้าอย่างฤดูเพาะปลูกถ้าเราไม่มีทุนเขาก็จะสนับสนุน...มีประกันครบ อย่างสมมติว่าอย่างปีแรกที่หนูทำขมิ้นชัน มันเหลือ 7 บาท 8 บาท เขาประกันให้หนู 10 บาท และมาอีกปีหนึ่ง มันก็แพงขึ้นแต่เขาก็ยังให้ 10 บาทอยู่...”

“...มีการสนับสนุนจาก 2 บริษัทคือ เวชพงศ์ กับ เจริญสุขโฮสเทล มีนักวิชาการมีเภสัชเข้ามาตรวจสอบเข้ามาดูแลกลุ่มของเราในการนำดินในการนำสมุนไพรเราไปตรวจหาตัวย...”

3) เกษตรกรมีความต้องการแปรรูปตากแห้งสมุนไพร

“มันต้องตากอะ เราติดตรงตาก มันไม่มีที่ อย่างเราจะไปเอาผ้าเขียว ซึ่งข้างถนนอย่างเนี่ย เขามาเห็นเขาก็ไม่เอา เขาพูดว่าให้ขึ้นจากถนนเมตรหนึ่ง บางที่มันมีขนแมวขนอะโรยอย่างเนี่ย”

“ปลูกเพชรสังฆาต ...ตัดที่มันคัน แบบเอาไปส่งโรงงาน แล้วพนักงานในโรงงานก็คันไปกันหมด มันก็เลยเป็นปัญหา มันก็เลยมีปัญหา ทำเป็นแห้งให้ผมได้ไหม ก็ไม่มีที่ตาก ...”

4) ใช้ระบบการจ้างแรงงานในชุมชน

“อย่างตายหญ้า ขูดหรือว่าล้างอะโรยอย่างเนี่ยเรา

ก็ต้องใช้เขา (คนในพื้นที่) คือเขาอาชีพรับจ้าง รับจ้างอย่างเดียวครับ วันหนึ่งก็ตก 300-400 บาทนะ ขูดคิดเป็นกิโลคะ ใช้ขูดเอาคะไม่ได้จัดเหมือนกระชาย”

5) เป็นแหล่งเรียนรู้ด้านสมุนไพรภาคสนาม

“มหาวิทยาลัยเขาจะส่งนักศึกษาเข้ามาฝึกงานที่นี้คะ เขาส่งมาทุกปี เพราะว่ามันก็ศึกษาเรียนแพทย์แผนไทย ไปไม่ค่อยรู้จักของสด เขาให้อยู่แค่อาทิตย์เดียวไม่เยอะ”

2.6 แนวทางในการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาสมุนไพรไทย พื้นที่ลุ่มแม่น้ำนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม

จากการอภิปรายกลุ่มมีแนวคิดจากผู้เข้าร่วมอภิปรายสามารถจำแนกได้ 3 แนวทางหลัก ได้แก่ 1) การพัฒนาความตระหนักในการใช้สมุนไพรให้มีมากขึ้น 2) การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการแพทย์แผนไทยและสมุนไพร 3) การส่งเสริมวิสาหกิจสุขภาพชุมชนแบบครบวงจร ดังมีรายละเอียดแนวคิดจากผู้เข้าร่วมอภิปรายในแต่ละแนวทางดังตารางที่ 2

อภิปรายผล

งานวิจัยนี้ได้แนวทางการขับเคลื่อนสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก กรณีศึกษาสมุนไพรไทย พื้นที่ลุ่มน้ำนครชัยศรี จากข้อเสนอเห็นได้ว่าสิ่งสำคัญที่จะทำให้เกิดการขับเคลื่อนการจัดการสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานรากในกรณีของสมุนไพรลุ่มน้ำนครชัยศรีนี้ บ่งบอกออกมาอย่างชัดเจนว่าการพัฒนาให้คนในชุมชนมีความตระหนักในการใช้สมุนไพรเป็นก้าวแรกที่สำคัญที่จะนำไปสู่พฤติกรรมการใช้ และส่งผลทางเศรษฐกิจชุมชนเป็นลูกโซ่ ดังแนวคิดเกี่ยวกับความตระหนักที่กล่าวไว้ว่าความตระหนักเกิดขึ้นจากการมองเห็นคุณค่าของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เมื่อเกิดความตระหนักแล้วก็จะนำไปสู่การนำไปใช้ นำไปปฏิบัติ

ตารางที่ 2 ตัวอย่างความคิดเห็นของผู้เข้าร่วมอภิปรายในการเสนอแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากด้านการจัดการสุขภาพชุมชน กรณีศึกษาสมุนไพร

ข้อสรุปแนวทาง	ตัวอย่างความคิดเห็นจากภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง
<p>แนวทางที่ 1 พัฒนาความตระหนักในการใช้สมุนไพร</p>	<p>“เราใช้สมุนไพรเป็นยาหรือเป็นอาหารในการส่งเสริมสุขภาพของเราดีกว่ามารักษาเป็นปลายเหตุค่ะ.ให้ชาวบ้านเราดูแลสุขภาพตนเองโดยเริ่มต้นที่สมุนไพรที่หาง่ายที่ใกล้ๆ ตัว และก็ถ่ายทอดองค์ความรู้นี้ไปสู่เด็ก” “ในมิติสาธารณสุขไม่ได้ไปโฟกัสว่าจะใช้ยาหรืออะไร สุดท้ายคือคนไข้ใช้จริงใช้เป็นหรือเปล่าอันนี้จบ...”</p>
<p>แนวทางที่ 2 พัฒนาแหล่งเรียนรู้ด้านการแพทย์แผนไทย และสมุนไพร</p>	<p>“โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลบุคลากรที่เป็นผู้ที่จะทำหน้าที่เกี่ยวกับเวชกรรม เพราะฉะนั้นเราจ่ายยากี่จ่ายไม่ค่อยคล่อง” “อบรมการใช้สมุนไพรเบื้องต้นในการดูแลสุขภาพตนเองซึ่งวิทยากรส่วนใหญ่แล้วก็คือเขาก็จะมาขอสนับสนุนจากโรงพยาบาล” “พยายามสนับสนุนให้เกิดการถ่ายทอดภูมิปัญญาสิ่งสู่ชุมชนนะคะแล้วก็สนับสนุนให้จัดหรือบันทึกเพื่อเป็นข้อมูลทางด้านวิชาการ” “พูดในฐานะของชาวบ้าน...คือเราอยากจะปลูกแต่เราไม่มีความรู้การเกษตร...เขาอาจจะปลูกแล้วน้ำเบื่อปลูกไม่ติดปลูกแล้วไม่ขึ้นก็เลยไม่ปลูกดีกว่า”</p>
<p>แนวทางที่ 3 การส่งเสริมวิสาหกิจสุขภาพชุมชนแบบครบวงจร</p>	<p>“ให้กรมพัฒนาที่ดินตรวจว่าดินเหมาะสมไหมแล้วก็ให้พวกสารเคมีตกค้างอยู่หรือเปล่านั้นก็เคยเจออยู่แปลงหนึ่งเขามาขอทำด้วยที่นี้ก็ตามไปดูเขาปลูกแต่เขาปลูกอยู่แล้วก็ปรากฏว่าเอาไปตรวจในวัตถุติดของเขาก็ไปเจอสารเคมีตกค้างแล้วถามว่าเดิมที่เนี่ยปลูกอะไรอยู่ เขาก็บอกปลูกมะนาว ปลูกมะนาวก็ใช้สารเคมีเยอะ มันก็ตกค้างแต่เราเจอแบบนี้เยอะค่ะ” “ผมมองว่าถ้าจะขับเคลื่อน ถ้าในองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กลุ่มแรกในเรื่องของแกนนำสุขภาพ กลุ่มที่สองก็คือกลุ่มเกษตรกรที่เขามีความสนใจที่จะปลูกสมุนไพรหรือปลูกเพื่อการลงทุนเราก็ต้องให้หนทางในการประสบความสำเร็จ เรามีเจริญสุขโอสถเรามีสมุนไพรของดอนรอกเป็นไปได้ใหม่ว่าตั้งเป้าหมายให้เกษตรกรที่สนใจรับซื้อใน Volume เท่าไหร่เพื่อให้ปลูกเพียงพอกับความต้องการในตลาดแล้วก็สนองรับนโยบายมันก็จะครบวงจร ปลูกแล้วต้องมีที่รองรับเป็นรูปธรรมรวมถึงวิธีการปลูกส่งเสริมเขาอย่างไรเพื่อให้เขาสามารถปลูกสมุนไพรได้อย่างมั่นใจโดยบทบาทและหน้าที่ของรพ.สต.ท้องถิ่น เรามีหน้าที่จะขับเคลื่อนประมาณนี้สนับสนุนได้ในเรื่องงบประมาณกองทุนหลักประกันสุขภาพเองที่จะส่งเสริมให้มีการใช้สมุนไพรอย่างถูกต้องและถูกวิธี แต่ว่าโดยส่วนตัวก็ไม่อยากให้การส่งเสริมของเราเน้นหันหายขาดไปจะต้องมีความต่อเนื่องเรื่อยๆ ประจํา สร้างความมั่นใจให้ชุมชนในท้องถิ่น” “ช่วยพลูเราก็มีโรงพยาบาลแพทย์แผนไทยที่มีชื่อเสียงซึ่งนายกหลายแห่งไม่ว่าจากภาคใต้ภาคเหนือก็มาใช้บริการที่ช่วยพลู เป้าหมายอย่างหนึ่งในเรื่องของสุขภาพเนี่ยเราอาจจะศึกษาเพิ่มว่าเมื่อใช้ หรือเมื่อลดเศรษฐกิจฐานรากเองเราอยากให้ค่าใช้จ่ายเป็นอาหารในครัวเรือนประมาณเท่าไร บางที่เราทำอาหารใช้ไม่เยอะอาจจะชอกกันกินเองในชุมชนได้ โดยส่วนตัวก็ยังให้เป็นรูปแบบนี้ครับ” “...ต้องมีตลาดรองรับก่อนซึ่งเป็นหลักนโยบายของรัฐบาลค่ะเป็นอันใหญ่เนี่ยเพราะว่าถ้าเกิดไม่มีตัวนี้มาเราจะผลิตมาเราก็ไม่รู้จะขายไปอย่างที่บอกคือถ้าเกิดว่ารัฐบาลจะสนับสนุนมันต้องมาเชิงนโยบายว่าคุณมีตลาดแล้วหรือยังที่จะขยายขายไปทั่วโลก” “เกษตรกรกลุ่มวิสาหกิจอยากมีโรงตากที่มีมาตรฐาน...ถ้าเรามีโรงตากที่ดีมันก็จะเพิ่มมูลค่าเพิ่มของเกษตรกร”</p>

จนพัฒนาเป็นค่านิยมในที่สุด สอดคล้องกับงานวิจัยของ Muangsakul W, *et al.*^[9] ที่พบว่า พฤติกรรมการรับรู้ ทักษะคติ และการเข้าถึงด้านสุขภาพ เป็นปัจจัยที่ส่งผลต่อสภาวะชุมชน อย่างไรก็ตามความตระหนักต้องมียุทธศาสตร์ประกอบด้านความรู้ด้วย ถ้าปราศจากการรับรู้ ความเข้าใจก็ไม่นำไปสู่การเกิดความตระหนักได้

ในส่วนของ การขับเคลื่อนให้ชุมชนมีความรู้ เป็นประเด็นที่สำคัญ งานวิจัยนี้จึงเสนอแนวทางในการสร้างความรู้ของชุมชนในลักษณะที่นำไปใช้จริงได้ โดยทำในรูปแบบของแปลงสาธิต หรือการทำจริงให้เห็นจริง ไปสู่การสร้างเชื่อมั่นของชุมชนได้เห็นประโยชน์ และคุณค่าในการจัดการสุขภาพชุมชนด้วยสมุนไพร ดังที่มีกรกล่าวถึงขั้นตอนในการสร้าง การรับรู้ของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้ว่าการเกิด การรับรู้จะเกิดได้ดีต่อเมื่อผู้รับรู้เห็นความสำคัญ เห็นประโยชน์ เห็นแนวทางการนำไปใช้ การรับรู้ การนำไปใช้ก็จะเกิดขึ้นตามมา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสังคม สุภรัตน์กุล^[10] ที่พบว่าความรู้ด้านสุขภาพ เป็นปัจจัยนำในการเลือกรูปแบบการรักษาการเจ็บป่วยของสมาชิกในครอบครัว โดยการเลือกรูปแบบ การแพทย์แผนไทยมีปัจจัยมาจากทางสังคม ได้แก่ แรงสนับสนุนจากเพื่อนหรือคนใกล้ชิด ซึ่งแสดงให้เห็นว่านอกจากความรู้แล้วการให้ข้อมูลจากสังคม ด้วยการทำแปลงสาธิต การสร้างพื้นที่ต้นแบบ จากข้อเสนอแนะทางการศึกษาจะช่วยเสริมให้การขับเคลื่อนสุขภาพชุมชนด้านสมุนไพรมีประสิทธิภาพมากขึ้น

ข้อสรุป

สรุปแนวทางการขับเคลื่อนสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก: กรณีศึกษาสมุนไพรไทยพื้นที่ลุ่ม

น้ำนนครชัยศรี จากการอภิปรายกลุ่มมีประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแนวทางในการขับเคลื่อนระบบสุขภาพชุมชนในพื้นที่ กรณีศึกษาชุมชนลุ่มน้ำนครชัยศรี ดังมีรายละเอียดในแต่ละแนวทางดังต่อไปนี้

แนวทางที่ 1 การพัฒนาความตระหนักในการจัดการสุขภาพชุมชนอย่างองค์รวมสำหรับชุมชนในทุก ระดับ ตั้งแต่ระดับครอบครัว หน่วยงาน องค์กร และชุมชนโดยมีรายละเอียดแนวทางในการพัฒนาดังต่อไปนี้

1.1 การพัฒนาหลักสูตรชุมชนเพื่อสร้างทัศนคติที่ดีต่อการดูแลสุขภาพชุมชนแบบองค์รวมโดยผสมผสานระหว่างภูมิปัญญาการแพทย์แผนไทยกับการแพทย์วิชาชีพ

1.2 การส่งเสริม รมรงค์ การปลูก และใช้สมุนไพรพื้นบ้านในระดับครัวเรือน

1.3 การจัดอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการแพทย์แผนไทยเพื่อการพึ่งพาตนเอง

1.4 สร้างกลุ่ม/เครือข่าย การจัดการสุขภาพชุมชนด้วยการแพทย์แผนไทยแบบครบวงจรตั้งแต่ผลิตพืชสมุนไพรชุมชน การรวบรวม การแปรรูป และการตลาด

แนวทางที่ 2 การพัฒนาต้นแบบการจัดการสุขภาพชุมชนแบบองค์รวมเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมถ่ายทอด และการเรียนรู้สำหรับชุมชน มีรายละเอียดแนวทางดังนี้

2.1 จัดทำแปลงสาธิตการปลูกและการใช้สมุนไพรจัดการสุขภาพชุมชน

2.2 สร้างพื้นที่ต้นแบบการรักษาด้วยการแพทย์แผนไทยในระดับชุมชนขั้นปฐมภูมิ

แนวทางที่ 3 การส่งเสริมวิสาหกิจสุขภาพชุมชนแบบครบวงจร มีรายละเอียดแนวทางดังนี้

3.1 การส่งเสริมการผลิตพืชสมุนไพรโดยการร่วมมือกับผู้รวบรวมให้มีการประกันราคา การตรวจสอบคุณภาพสารออกฤทธิ์ คุณภาพดิน คุณภาพน้ำ และพันธุ์สมุนไพร

3.2 การส่งเสริมการรวบรวม การแปรรูปสมุนไพรเบื้องต้นโดยการสนับสนุนกลุ่มแปรรูปพร้อมทุนในการสร้างโรงเรือนอบสมุนไพร

3.3 การส่งเสริมการบริการสุขภาพชุมชนด้วยการแพทย์แผนไทยให้มีการใช้สมุนไพร

3.4 การพัฒนาผลิตภัณฑ์และการตลาดสมุนไพร

ข้อเสนอแนะ

การนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ ซึ่งผลการศึกษาค้างนี้ได้อธิบายเสนอแนวทางในการขับเคลื่อนสุขภาพชุมชนเพื่อเศรษฐกิจฐานราก โดยมีผู้เกี่ยวข้องที่สามารถนำข้อเสนอแนะไปใช้ประโยชน์ได้ โดยหน่วยงานทางการศึกษาสามารถสร้างความตระหนักให้เห็นคุณค่าของสมุนไพรโดยบูรณาการเข้าไปในการเรียนการสอน หน่วยงานทางด้านสาธารณสุขอาจจัดทำแปลงสาธิตการใช้ และการผลิตสมุนไพร รวมถึงการทำหน้าที่ให้ความรู้ไปด้วย ซึ่งปลายทางที่ตามมาชุมชนอาจมีการรวมกลุ่มกันเกิดเป็นวิสาหกิจชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการจัดการสุขภาพด้วยสมุนไพร

การศึกษาครั้งต่อไปควรศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความตระหนักในการใช้สมุนไพรของชุมชนซึ่งจะทำให้ทราบปัจจัยที่เป็นสาเหตุนำไปสู่การส่งเสริมปัจจัยให้มีการใช้สมุนไพรมากขึ้น และมีการวิจัยเชิงปฏิบัติการในการขับเคลื่อนการใช้สมุนไพรโดยมีการเสริมชุมชนในด้านความรู้ ทักษะ ให้เกิดการใช้สมุนไพรในระดับครัวเรือน ส่งต่อการไปสู่อาชีพ และสุขภาพชุมชนต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการวิจัยเรื่องการศึกษาศาถานการณ์ คักยภาพ ต้นทุน และเงื่อนไขข้อจำกัดในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก กรณีกิจษาภาคกลาง-ตะวันตกโดยได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย คณะผู้วิจัยขอขอบคุณผู้สนับสนุนทุกฝ่ายทั้งผู้ให้ทุน ผู้ช่วยวิจัย และชุมชนผู้ให้ข้อมูล

References

1. Chokevivat V. Thai traditional medicine in the era of Thailand 4.0 under the 20-year national strategy. *Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine*. 2017;15(3):277-85. (in Thai)
2. Ministry of Public Health and Public-Private Organizations. National master plan for the development of Thai herb No.1 (2017-2021). Nonthaburi: TS Interprint Co. Ltd; 2016. 216 p. (in Thai)
3. Community Organization Development Institute (Public Organization). Guide for promotion of local economic system development. Bangkok: Ministry of Social Development and Human Security; 2016. (in Thai)
4. Permpridi L. Thai herbs: "Thai wisdom to create economic value". *Trade Policy and Strategy Office Journal*. 2017;7(66):4-5. (in Thai)
5. National statistical office. Consumption expenditure at current market prices by type of expenditure year: 2009-2018. [Internet]. [cited 2019 Jun 1]; Available from: <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/en/10.aspx>
6. Pooma S, Angsusingha G. Situation of Thai traditional medicine services at *Tambon Health Promoting Hospitals*. *Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine*. 2016;14(1):21-36. (in Thai)
7. Bureau Agricultural Economic Research. Herb economic research study case study: *Aloe vera*, *Green chiretta*, *Citronella* and *Cassumunar ginger*. Bangkok: Ministry of agriculture and cooperatives; 2006. (in Thai)
8. Tor.chaisuwan A, Mangkita W, Lertkanjanaporn S, Sub-siri S, Chakngein T. Cost and return analysis of planting herbs of farmers group in Ban Nong Suwan, Ban Klang

- sub-district, Song district, Phrae province. *Journal of liberal arts*, Maejo University. 2017;5(1):83-95. (in Thai)
9. Muangsakul W, Srisuantang S, Sajjasophon R. Medical pluralism for community health in Thammasen sub-district, Photharam district, Ratchaburi province, Thailand. *Journal of Health Research*. 2018;32(4):313-21
10. Suparatanagool S. The social factors influence on selecting a kind of treatments of the members in households Phung Khon, Sakon Nakhon. *Journal of Thai Traditional & Alternative Medicine*. 2019;17(1):42-53. (in Thai)